

smrtni postelji mu je bila jedina skrb ta, da ne bi ž njegovo smrtjo trpela „Dom in svet“ in „Marijanišče“.

Bodi za danes dovolj teh spominov! Saj se Te bomo spominjali v tem listu še večkrat, blagi pokojnik!

Delal si za Boga in za domovino, in najlepši spomenik si sebi postavil sam v svojih nesmrtnih delih.

Mi pa hočemo zvesto izpolnovati obljubo, ki smo ti jo dali v grenkih trenutkih, ko se je Tvoja duša ločevala od telesa: Skrbeti hočemo, da Tvoja dela ne zamró, ampak da se razvijejo nad Tvojim grobom v vedno lepšem cvetu Bogu v čast in domovini v korist.

Ti pa, nepozabni pokojnik, izprosi nam blagoslova od Vsemogočnega!

Valentin Mandelc.

(Spisal Božidar Flegerič.)

Polasti se nas žalost, ako pomislimo, koliko delavnih močij je moralo med Slovenci v najlepši dobi pod zemljo. Kje sta marljiva prirodopisca Tušek in Erjavec? Kje rahločutni pesnik Simon Jenko? Kje dobrodušni profesor Valentin Mandelc?

Tako izvrstne osme šole ni imela Ljubljana nikdar prej in je morda ne bo skoro imela, kakoršna je bila tisto leto, ko so omenjeni z drugimi vred delali maturo. Izmed teh še jedini pesnik Stritar razpenja na Dunaju svoja pesniška krila; ostali so že vsi mrtvi.

Valentin Mandelc se je porodil dne 16. svečana l. 1837. Oče mu ni imel nikaškega premoženja, bil je pa priden sedlar. S svojim rokodelstvom je živil pošteno svojo obitelj in zraven toliko prigospodaril, da si je za nekaj let kupil malo hišo. V šolo je začel mali Valentin hoditi v Ljubnem na Gorenjskem, kjer mu je babica stanovala, ostale početne šole je zvršil doma v Kranju, kjer je zadnji razred ponavljal, ker je imel šele devet let in se je zdel roditeljem za gimnazijo premlad. V gimnazijo je prišel l. 1847. Prej nego je zvršil prvi tečaj drugega gimnazijskega razreda, umrl mu je oče nagle smrti. To je bila velika nesreča za ubogo obitelj. Vsa rodbina je trpela veliko revščino, in ko je izvršil prvi tečaj, rekla mu je mati, da

ne more več plačevati zanj, naj torej ostane doma. Tega živi deček ni storil, temveč je šel nazaj v svoje stanovanje, a ni povedal živi duši, da mati nima denarja. Ko bi se moralo plačati stanovanje in hrana, prosil je nekaj časa, da naj ga še pusté, slednjič je pa moral oditi. Tudi v drugem stanovanju se mu je tako godilo. Poldrugo leto ga je trla velika beda. V četrtem gimnazijskem razredu je prišel k neki nepremožni obitelji, kjer je poučeval dva mala dečka in dobil za to stanovanje in hrano. Za obleko mu je dal neki trgovec sukno. V petem razredu je ostal pri isti obitelji in zraven še nekaj prislužil s poučevanjem. V šestem razredu je več ur na dan poučeval in dobil ustanovo v znesku 32 gld. Tedaj je začel plačevati stare dolgove, a poplačal jih je stoprav v sedmem razredu. V osmem razredu je namerjal toliko zaslužiti, da bi mogel priti na Dunaj in tam nekaj časa živeti, toda nesreča je hotela drugače. Že v sedmem razredu ga je popadla prsna bolezen, katera se je v osmem razredu ponovila. Siromak je moral celih šest tednov biti v postelji. To ga je mnogo stalo. Prihranil je samo toliko, da je mogel priti na Dunaj. Nikomur ni povedal, koliko ima denarja, ker ga je bilo zeló malo, in njegova revščina bi bila gotovo delala hude skrbi njegovi blagi ma-

teri. Prišedši v veliko mesto, zelo oddaljeno od svojega rojstnega kraja, imel je samo nekaj novčičev. Torej ni čudo, da mu je bilo sila tesno pri srcu. V Ljubljani je dobil dve priporočilni pismi, toda na poti proti Dunaju je izgubil obe. Na srečo je vedel naslov jednega pisma na pamet in šel k dotičnemu adresatu, s katerim se je pogodil. Poldrugo leto mu je huda pela, no, bil je vendar zadovoljen. V drugem letu je prosil za Knafflovo vseučiliščno ustanovo, a dobil jo je stoprav koncem leta. Lepi znesek 150 gld. ga je zelo razveselil. Početkom tretjega leta je zvedel, da izvrstni vseučilišniki dobivajo na priporočilo svojih profesorjev izredno državno podporo, za katero se je takoj pobrinil, jo tudi dobil ter užival do meseca kimavca l. 1859.

Na gimnaziji se je pokojnik učil vseh predpisanih predmetov, posebe klasičnega jezikoslovja, do katerega je imel posebno veselje. Najbolj so ga zanimali nemški klasiki, toda sam je pripovedoval, da mu čitanje teh knjig ni mnogo koristilo, ker njegovim profesorjem niso bili sposobni, dajati dijakom pravega navoda k umevanju klasikov. Neki učitelj mu je v osmi šoli celo odsve-toval čitanje Schillerja in Goetheja, rekši, da bi to bil zanj strup, dočim se mu je Kotzebue ponujal o vsaki priložnosti. Res čudno, kakor da profesorju ne bi bila poznana razlika med temi pisatelji.

Na gimnaziji se je tudi nekaj časa učil italijanščine in francoščine, toda italijanščina mu je šla slabo, ker morda do nje ni imel posebnega veselja. Mnogo bolje je napredoval v francoščini, kar je dokazal s prevodi nekkih šaljevih igrokazov iz tega jezika. Prvo leto se je na vseučilišču učil ruščine ter čital v izvorniku največja Rusa pesnika Aleksandra Puškina in Mihaela Lermontova. Glavni predmet mu je bil klasično jezikoslovje in slovenščina.

V jeseni l. 1859. je bil nameščen v Varaždinu, kjer je bil v drugem razredu razrednik in v petem je imel grščino. Učenci niso mogli prehvaliti njegovega temeljitega znanja in lepega vedenja.

Mandelc je moral vse predmete v šoli razlagati hrvaško, kar mu je bilo v začetku precej težavno. Toda tedaj sta bila v Varaždinu nameščena kot profesorja dva izvrstna Kranjca, pisatelja Sebastijan Žepič in Matija Valjavec. Vsi trije so sedaj že pokojniki. V družbi teh dveh gorenjskih rojakov se je kmalu privadil hrvaščini. Leta 1863. je šel spomladi na Dunaj in tam ostal do pomladi l. 1864. Do jeseni je ostal doma v Kranju. V jeseni je bil premeščen v Karlovec, kjer je uspešno služboval sedem let in sedem mesecev. Ker je bil vedno bolehen, je profesorske izkušnje odkladal ter jih dovršil stoprav pred pustom l. 1871. v Gradcu, pa samo za doljno gimnazijo. Slišal sem iz ust nekega znanca, kako izvrstno je profesor Mandelc naredil grško nalogo. Profesor vitez doktor Karajan mu je neki rekel, da ni še čital take naloge, kakoršno je poslal pokojni Mandelc.

Kakor sem bil že omenil, bila je l. 1855. osma šola v Ljubljani izvrstna. Nekateri dijaki so se v njej vadili v slovenski pisavi. Med njimi so bili poleg pokojnega Mandelca tudi Vaclav Bril, kateri je dne 31. malega srpana med maturo umrl, Simon Jenko (umrl 18. vinotoka l. 1869.), kateri je bil Mandelčev najiskrenejši prijatelj, in pokojna profesorja Tušek in Erjavec. Imeli so list, ki so ga imenovali „Vaje“. Zbirali so se o določenih dneh ter čitali in medsebojno pre-cenjali svoje spise. To se je godilo seveda skrivaj, da niso zvedeli profesorji. Bivši tedanji ravnatelj blagi Nečásek je morda vedel za to, kakor je pred nekoliko leti trdil v „Zvonu“ profesor Levec, toda on jim ni hotel kaliti veselja in jih ovirati v proučevanju materinščine.

Mandelc je bil zelo bolehen. Svojemu bratu Antonu, tedaj bogoslovcu v Ljubljani, je pisal dne 31. vinotoka l. 1869., da se malone vsak trenotek spomni pokojnega Simona Jenka ter da ne more verjeti, da je mrtev, in da se mu zdi, kakor da je tudi njemu prerezana nit življenja.

L. 1870. je bolehal celo drugo poletje ter je dobil na svojo prošnjo odpust za mesec

vinotok, šel domov v Kranj, kjer se je nekaj časa zdravil pri materi, nekaj časa pa pri svojem bratu, tedaj kapelanu v Loki. L. 1871. so mu svetovali zdravniki v Karlovcu, naj potuje v počitnicah na jug, kjer mu bo zrak bolj ugajal; in res je videl še isto jesen „jasno nebo itajjansko“. Bil je v večnem Rimu in v Napolju. Na tem potovanju se mu je zdravje jako utrdilo. L. 1872. je hotel v počitnicah potovati na Rusko, toda prerana smrt je prekrižala njegovo namero. Umrl je dné 12. vel. travna l. 1872.

Njegov brat je bil ob njegovi smrti v Karlovcu, kamor ga je zdravnik brzojavno povabil. Mandelc je bil kot profesor zelo priljubljen, kar je sijajno pokazal njegov lepi sprevod. Karlovčani so pravili, da ne pomnijo takega lepega pogreba.

Pokojnik je bil tih mož in se je rad ogibal širših prijateljskih krogov, a vendar so ga imeli povsod radi. Bil je bolj visoke postave, a droben. Lasje so mu bili kostanjeve barve, dolgi in nazaj počesani. Oči je imel rjavkaste, obraz bel. Dolga zimska suknja s krznatim ovratnikom se mu je kaj lepo podajala. Bil je res krasen mož. Jaz sem bil za njegove dobe četrtošolec v Varaždinu in bodi mi dovoljeno, da tukaj omenim nekaj iz svojega življenja. Ko sem prišel na gimnazijo, poučevalo se je tam malone vse v nemščini. Naš profesor razrednik je bil sicer Slovenec, toda sila vnet za nemščino. Sloveščine se ni nikoli učil, pa tudi hrvaščine ni znal, vendar nas je učil tudi hrvaškega jezika, toda kako! V drugi šoli se mi je tudi tako godilo. Profesor razrednik je bil štajerski Slovenec ter drugače v svoji stroki izurjen, toda hrvaščini ni bil kos. Stoprav v tretjem razredu sem dobil veselje do hrvaškega jezika. Za hrvaščino sem imel profesorja pok. Sebastijana Žepiča. In pri njem sem se tudi začel učiti staroslovenščine. Žepič je bil rojen za šolo. V njej in samo jedino v njej se je čutil zadovoljnega in srečnega. Nikoli ni jednega trenutka zamudil. Meni tedaj ni bila znana betvica slovenskega slovstva. Sila bi se rad učil slovenščine, a nisem vedel, kako in kje. V četrtem gimna-

zijskem razredu sem imel za hrvaščino profesorja Matijo Valjavca, ki je bil v prvih razredih sila oster, a potlej se je malo brigal za učence. Najljubši mu je bil tisti dijak, kateri mu je vedel povedati mnogo narodnih pripovedek za njegovo zbirko.

Spomladi istega leta sem se ohrabil in prosil prof. Žepiča, ako bi hotel nas nekaj dijakov učiti slovenščine. To je blagi mož prerad storil. Vsako nedeljo smo se zbrali po službi božji v prvem razredu. Čitanka nam je bila: „Miklošičevo berilo za peti

Valentin Mandelc.

gimnazijski razred.“ Med učenci sta bila zgodovinopisec dr. Tomič in prof. dr. Josip Križan, pa tudi nekaj drugih „ex numero minorum“. Ker je v omenjeni Miklošičevi čitanki priobčenih nekaj Prešernovih pesmij, smo jih čitali, in ob tej priliki se je profesor Žepič izrazil, da je bil Prešern največji slovenski pesnik in morda največji pesnik vseh južnih Slovanov razven starih Dalmatincev. Te besede so me živo vnele. Neizmerno bi rad poznal Prešerna, toda kje ga dobiti?

Stanoval sem v isti ulici, kjer prof. Mandelc. Bila sva si soseda. Samó cesta naju je ločila. Rad bi ga prosil za Prešernove poezije, toda nisem si upal; a nesrečen slučaj mi je pomagal. Neko sredo popoldne (tedaj je po sredah in sobotah bila šola samó do najmanjše ure) sem čital na dvorišču: „Krst pri Savici“, tiskan v Potočnikovi slovnici, in nenadoma ugledam dim; pri mojem sosedu je neki židovski dečko zatrosil ogenj, ki je uničil več poslopij in stanovanje mojega hišnega gospodarja. Tedaj ni še bilo požarne brambe, kakor dandanes. V Varaždinu je bil pogostoma ogenj, a najboljši gasilci so bili dijaki. Tudi pri meni jih je bilo polno dvorišče in nekaj gospodov profesorjev. Ko se je ogenj že precej pogasil, rekel je pokojni prof. Valjavec, ki se je rad šalil: „Čuo sam, da je Flegerič sav u ognju.“ Nato se je prof. Mandelc malo namuznil. Jaz sem se osrčil in ga prosil, da bi mi blagovolil posoditi Prešerna. Rekel je, da ga ima doma, pristavil pa, naj k njemu pridem, da bo že kaj našel za-me. Od onega časa sem pogostoma občeval z blagim možem. Dajal mi je Janežičev „Glasnik“ in tudi druge knjige. Rekel mi je tudi, da bi poskusil kaj pisati v slovenskem jeziku. Prinesel sem mu časih kako pesmico na pregled, in on me je hrabil, naj bom vztrajen. Istega leta je izdal pokojni Fr. Cegnar svoje pesmi, katere so me posebe navduševale. Zadnjič sem videl pokojnega Mandelca v spomladi l. 1863. v Varaždinu.

K sklepu še nekaj besed o Mandelčevem književnem delovanju. Omenil sem že, da se je vadal pokojnik kot osmošolec s svojimi sovrstniki v slovenski pisavi. Pozneje sta bili tiskani v „Glasniku“ dve noveli: „Jela“ in „Ceptec“.

Mandelc je večinoma slovenil tuje proizvode. Izvirni so samó nekateri kupleti, katere je zložil za igre v kranjski čitalnici. Med poslovenjenimi spisi je našel pokojni njegov brat Anton pesmi: „Lijak“ od Gedeona v. d. Heide; „Najlepši nasmehljaj“, brez podpisa; „Grof in opat“, legenda Hubertijeva, „Sv. Ignacij“, legenda Borovskega in „Krištijanovo maščevanje“.

Več prestav je iz francoščine, a glavno delo iz Mandelčevega peresa je Goethejevega „Fausta“ prvi del. S tem imenitnim delom se je pokojnik mnogo časa trudil. Pilil je je kakih pet let. Njegov brat je zvedel v Karlovcu od nekega prijatelja pokojnega Mandelca, da mu je nekdo ponujal 300 gld. za rokopis, a prestavljavec je rekel, da še ni popolnoma opiljen.

„Fausta“ je začel prelagati dné 1. februarija l. 1862., torej še v Varaždinu. Dné 17. julija l. 1862. je končal Mandelc prevod onih prizorov, ki tvorijo „Tragedije prvi del“; intermezzo: „Sanje o Valpurgini noči ali zlata ženitev Oberona in Titanije“ je do delal 28. julija, prizore: „Predigra na gledišči“, „Prolog v nebesih“, „Coprniška kuhinja“ in „Valpurgina noč“ je dokončal 26. decembra istega leta. „Posvečenje“, katero je prvo v delu, je končal 3. sušca l. 1863. Celo dramatično delo (prvi del) se je torej izgotovilo v Varaždinu, kjer je morda vsaj nekatere prizore čital svojemu prijatelju, pokojnemu prof. Valjavcu.

Rojakom so bile za „motto“ namenjene besede:

„Če meni čast, rojakom bo veselje: Goreče so izpolnjene mi želje.“

Ko se je ustanovilo v Ljubljani dramatično društvo, začel je pokojnik zelo uspešno delovati na dramatičnem polju. Hotel je namreč za slovenski oder prirejati dobre vesele igre, in ker je dobro poznal francosko slovstvo, prirejal je samó francoske komade za slovensko gledališče. Igra: „Bog vas sprimi! Kdaj pojdete domov?“ ni iz francoščine. Njen pisatelj je neki Du Caju in ima v izvirniku naslov: „Velkom hier! Wann car vertrekt-ge?“ Kluchtspel met zang in een bedryf.“ Ta je priobčena v 4. zvezku „slovenske Talije“.

Prva veseloigra, katero je poslovenil iz francoščine, je bila l. 1867. „Na kosilu bom pri svoji materi“, spisala A. Decourcelle et L. Thiboust. Ta veseloigra mu je najbolj ugajala izmed vseh, kolikor jih je poslovenil, ter mu je bila gotovo tudi zbok tega najljubša, ker je imela zanj neki posebni po-

men. Koncem l. 1871. jo je zopet pregledal in popravil prevod. Za to veseloigro je prišla dramatičnemu društvu: „Moja zvezda“, vesela igra v jednom dejanju, zložil M. E. Scribe.

Leta 1868. je poslovenil veselo igro: „Peska v oči“, v 2 dejanjih („La poudre aux yeux“ par Labiche et Martin); „Išče se odgojnik“, igra v 2 dejanjih („On demande un gouverneur“, par Decourcelle et Jaime fils), tiskana v „slovenski Taliji“ 13. zvezek; „Klobuk“, vesela igra v 1 dejanju („Le chapeau á un horloger, par E. de Girardin), natisnjena v „slovenski Taliji“ 12. zvezek. Potem zaradi bolehnosti ni mogel dolgo časa delati; a ko je ozdravel, bil je tem marljivejši.

V jeseni l. 1871. je poslovenil igre: „Gospod Zamuda“, igra v jednom dejanju („M. Musard“ pas L. R. Picard); „Lornjon“, igra v jednom dejanju („Le Lorgnon“, par E. Scribe); „St“, igra v dveh dejanjih („Chut!“, par E. Scribe); l. 1872. meseca februarja je poslovenil: „Ženski jok“, igra v jednom dejanju („Les femmes, qui pleurent“ par Gi-

rardin et Thiboust), in meseca sušca poslednje delo „Doktor Robin“, igra v jednom dejanju (Le docteur Robin“, par Jules des Précary). — Občinstvo z ocenjevatelji je hvalilo jednoglasno Mandelčev lepoglasni jezik. S francoskimi dramatičnimi deli je pokojni Mandelo resnično obogatil slovensko slovstvo.

Morda je med ostalimi listinami pokojnega Mandelca še marsikak dramatičen spis.

Kot četrtošolec sem dobil od pokojnega Mandelca Heinejeve pesmi. To knjigo je, ko je odšel Mandelc na Dunaj, imel profesor Valjavec, in on jo je posodil nekemu dijaku, mojemu krajanu, katero je ta prinesel ob vuzmu domov, kjer je meni prišla zopet v roke. V njej sem našel prevedenih več kratkih pesmij. Prevod je pisal Valjavec na list poleg izvirnika, in povsod je bil podpis M. V. in V. M., to je Matija Valjavec in Valentin Mandelc. Iz tega se vidi, da sta prevajala vkup dotične pesmi. Kdo sedaj ima omenjeno knjigo, bilo bi dobro poizvedeti, da bi se ti prevodi našli.

Koprnenje.

Ej, poznate koprnenje
po resnici večno isti,
po resnici sončno svetli,
kot kristal demantni čisti?

Bratci, to so bedne ure,
ko srce strahu trepeče,
ko podé se misli v glavi
kakor strele plameneče!

Bratci, to so burni dnovi,
ko divjam okrog brez upa,
ko s kipečimi le dvomi
prenapolnjena je kupa . . .

In takrat prebredel koj bi
valovite oceane,
kakor ptič preletel koj bi
vse, vse gorske velikane,

le da njo dosežem, bratci,
njo, resnico zlato, večno,
ž njo, da dušo obogatim,
v njo srce vtopim presrečno . . .

Leo Levič.

Spominom.

Kaj se vrvivate, spomini,
in vznemirjate srce?
Vzdihni vroči so vam sini,
hčerke vaše so solze.

Kot ste prišli, odhitite
v pozabljivosti morje,
da mi v srcu ne pustite
rane vsekane nové!

Leo Levič.